

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 7, p. 61-67, December 2012

İTTİHATÇI BELGELERİNDE ERMENİ SORUNU
ARMENIAN QUESTION IN UNION AND PROGRESS DOCUMENTS

Yrd. Doç. Dr. *Evren ALTINKAŞ*

Avrasya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Özet

Tarihçilerin çalışma alanlarında önemli bir yer tutmakta olan Ermeni Tehciri meselesi hakkında, 1908'den itibaren iktidarı ellerinde bulunduran İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1915 öncesi Ermeni nüfusla olan ilişkileri ve Talat Paşa'nın çok tartışılan telgrafının ayrıntılı bir analizinin incelendiği bu çalışma, halihazırda sürmekte olan tartışmalara farklı bir bakış açısı getirmeyi denemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tehcir, İttihat ve Terakki, Talat Paşa.

Abstract

This work, in which a detailed analysis of the relations between the Union and Progress Party which held the power since 1908 and the Armenian population; and the mostly discussed telegram of Talat Paşa about the Armenian Deportation, tries to bring in a new perspective to the current debates.

Keywords: Deportation, Union and Progress, Talat Paşa.

Giriş:

1908 yılında 2. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Osmanlı Devleti içinde etkin bir konuma gelmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti; 1913 Babıâli Baskını sonucu iktidarı tam anlamıyla ele geçirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda, İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde etkili olan Enver, Cemal ve Talat Paşa'lar başta olmak üzere birçok siyasi figür 1915 Ermeni Tehciri meselesinde önemli roller oynamışlardır. 1915 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin liderleri tarafından alınan bir kararla Anadolu'da yaşayan ve Doğu cephesinde savaşmakta olan Osmanlı ordusuna saldıran Ermeni çeteler başta olmak üzere, devlete ve orduya tehdit teşkil ettikleri gerekçesiyle Ermeni halkı Suriye'ye tehcir ettirilmiştir. Bu kararın alınmasındaki gerekçeleri, kararın ne şekilde alındığını daha iyi anlayabilmemiz için o dönemde iktidarda olan İttihatçıların belgelerine, anılarına göz atmak yerinde olacaktır.

1. 1915'e Kadar Ermeni Meselesi'nin Gelişimi ve İttihatçılar:

Ermeniler, Osmanlı topraklarında 19. yüzyılda ivme kazanan milliyetçilik akımından etkilenmişler ve 1887 yılından itibaren şiddetli eylemlere başlamışlardır.¹ 1887 tarihinde kurulan Hınçak Komitesi sosyal demokrat iken, 1890 tarihinde kurulan Daşnak Komitesi sosyalist eğilimli idi.² Bu iki partinin temel amacı; Osmanlı topraklarındaki Ermenilere sol açıdan bakarak ulusallaşma çabalarının başarıya uğraşmasını sağlamaktır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikir babalarından Ahmet Rıza Bey; 1895 Mayıs ayında Hınçaklar tarafından İstanbul'da örgütlenen bağımsızlık gösterilerinden çok etkilenmiş ve İstanbul'un fethinden beri başkentte Sultan'a karşı çıkmaya cüret eden ilk Hıristiyanlar olan Ermeni devrimcilerinin küstahlığından çekinmişti.³ Yine, Ağustos 1896'da bir Daşnak komando grubunun Osmanlı Bankası'nı işgal etmesi de korkularını pekiştirmiştir. Bu korkular; İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidara geldikten sonra özellikle Ahmet Rıza gibi düşünenler arasında güçlenerek artacaktı.

İttihatçıların Ermeniler'le ilgili politikalarını daha iyi anlayabilmek için, 1908 sonrasında Ermeni partileri ile İttihatçılar arasındaki ilişkilere de göz atmak yerinde olacaktır. 1909 yılının Mart ve Nisan aylarında Adana'da yaşanan olaylar Türklerle Ermeniler arasında bir güvensizlik ve kuşku havası yarattı. Hınçak Partisi, 1912 yılında Hürriyet ve İtilaf'la bir anlaşma imzalayarak İttihatçılara karşıtlığını ortaya koymuş oldu. Osmanlıcılığın terkedilerek Türkçülüğe gidilmesini şiddetle eleştirmeye başladılar.⁴

İttihatçıların en önemli liderlerinden biri olan Talat Paşa, anılarında Ermenilerin İttihatçılarla işbirliğine yanaşmadıklarını anlatır. Ermeni komitelerinin çıkarmış olduğu bir talimatnameden bahseden Talat Paşa, bu talimatnameyi olduğu gibi aktararak, Ermeniler'in ne kadar sistematik ve planlı bir şekilde saldırı planları hazırlamış olduklarını gözler önüne serer.⁵ Talat Paşa, Ermeniler tarafından yapılan tüm bu hareketlere ve hainliklere rağmen İttihatçıların Ermeniler'le görüşmelerini büyük bir dürüstlikle sürdürdüğünü ileri sürer.⁶

¹ <http://www.devletarsivleri.gov.tr/Forms/pgArticle.aspx?Id=0f2a5cfb-c614-4f67-9c7f-db18cb167ed1>

² Anahide Ter Minassian. "1876-1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketin Doğuşunda ve Gelişmesinde Ermeni Topluluğunun Rolü". Mete Tunçay ve Erik Jan Zürcher (Der.) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 167.

³ A.g.e., s. 211.

⁴ A.g.e., s.217.

⁵ Alpay Kabacalı. *Talat Paşa'nın Anıları*. İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 53.

⁶ A.g.e., s.57.

Balkan Savaşı patlak verinceye kadar Ermenilerin gerçek ve genel bir isyana kalkışmamaları, İttihatçılarla aralarında bir diyalogun devam etmesi ve bağımsızlıklarının İttihatçılar tarafından kendilerine verileceği inancının bir sonucudur. Talat Paşa'ya göre; Rusya'nın Türkiye sınırları içinde özerk bir Ermenistan kurmaya karar vermiş olduğu Ermenilerce bilindiğinden tüm Ermeniler aralarındaki uzlaşmazlıkları giderip bağımsızlık hedeflerini gerçekleştirmek için örgütlenmişlerdir.⁷

Bu noktada, Talat Paşa'nın Ermeniler hakkındaki düşüncelerini ifade ettiği aşağıdaki satırlara bakmak, genel olarak İttihatçıların görüşleriyle bir paralellik taşıdığı için, yerinde ve önemli olacaktır: *“Osmanlılar Doğu illerini Ermeniler'den almadılar. Ermeniler ise Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan bugüne kadar sınırlarının güvenliği ve bağımsızlık konusunda hiçbir çaba harcamadılar. Osmanlılar'a sığınmış olan bu halk iyi kabul ve daima vatanş muamelesi gördü. Ermeniler bütün ülkeye yerleştiler. Kürtler'le komşu oldukları bölgeler sayılmazsa, her tarafta kendilerine iyi davranıldı. Bu bölgelerde hükümet, düzeni sağlayamadığından, Kürt ve Türk köylerinde durum, Ermeniler'inkinden farksızdı. Anadolu'da, çeşitli illerde ve İstanbul'da Ermeniler, öteki milliyetlere göre her zaman daha tasasız ve mutlu bir hayat sürüyorlardı. Vatanın bütün yararlı şeylerini paylaşan bu halk, onun kederlerine ve yüklerine asla katılmıyordu. Ülkenin mutluluğundan da, ızdıraplarından da çıkar sağlıyorlardı; vatan için hiçbir savaşa katılmadılar ve bu uğurda bir damla kan dökmediler. Tersine, savaş zamanlarında ticaretlerini sürdürüyor ve taahhüt işlerine girişiyorlar, çok para kazanıyor ve iyi ya da kötü günlerde rahat ve huzur içinde yaşıyorlardı. Bu lütuflara teşekkür olarak şimdi çoğunluğu oluşturan nüfusu kovmak ve bağımsızlıklarını elde etmek üzere Osmanlı vatanının bir parçasını koparmak istiyorlar. Tarih, bu çeşit nankörlüğün bir eşini yazmamıştır.”*⁸

2. 1915 Yılı ve Ermeni Tehciri:

1914 sonlarında Harbiye Nazırı Enver Paşa kumandası altındaki Osmanlı Üçüncü Ordusu, doğu cephesinde Rus ordusuna saldırdı. Alınan ağır yenilgi sonrasında, İttihatçıların Osmanlı toprağının Rus işgaline uğrayacağı yönünde korkusu artmıştı.⁹ Bu dönemde Zeytun, Maraş ve civarında Ermeni ayaklanmalarının çıkması, İttihatçıları zor durumda bıraktı. Osmanlı Devleti'nin ölüm kalım savaşı verdiği bu sırada Ermeniler, cephede ve cephe gerisinde düşmanın işine yarayacak faaliyetlerde bulunuyorlardı.¹⁰ Bu durum karşısında İttihatçı liderler; 25 Şubat 1915 tarihinde tüm birliklere bir tamim göndererek Ermeni erlerin seyyar orduda ve silahlı hizmetlerde kullanılmamalarını ve sadık tebaaya herhangi bir zarar verilmemesini emretmişlerdi.¹¹

Van İsyanı'nın patlak vermesi üzerine İttihatçılar, Ermeniler konusunda köklü önlemler almak zorunda kalarak, Ermenileri silahlandıran komite yuvalarını dağıtmak üzere 24 Nisan 1915 tarihinde vilayetlere ve mutasarrıflıklara gizli bir tamim yollayarak Ermeni komite merkezlerinin kapatılması, evrakına el konması ve komite başkanının tutuklanmasını emretti. Alınan önlemler Ermeni isyanını bastırmaya yeterli olmayınca, Başkumandan Vekili Enver

⁷ A.g.e., s.59.

⁸ A.g.e., ss. 66-67.

⁹ Hilmar Kaiser. “1915-1916 Ermeni Tehciri Sırasında Ermeni Mülkleri, Osmanlı Hukuku ve Milliyet Politikaları”. Erik Jan Zürcher (Der.) *İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Etnik Çatışma*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 129.

¹⁰ <http://www.devletarsivleri.gov.tr/Forms/pgArticle.aspx?Id=0f2a5cfb-c614-4f67-9c7f-db18cb167ed1>

¹¹ <http://www.devletarsivleri.gov.tr/Forms/pgArticle.aspx?Id=0f2a5cfb-c614-4f67-9c7f-db18cb167ed1>

Paşa, 2 Mayıs 1915 tarihinde Talat Paşa'ya şu mektubu yolladı: “*Van Gölü etrafında ve Van Valiliğince bilinen belirli yerlerdeki Ermeniler, isyanlarını sürdürmek için daima toplu ve hazır bir haldedirler. Toplu halde bulunan Ermenilerin buralardan çıkarılarak isyan yuvalarının dağıtılması düşüncesindeyim. III. Ordu Komutanlığı'nın verdiği bilgiye göre Ruslar 5 L. 1333 (20 Nisan 1915) tarihinde kendi sınırları içindeki Müslümanları sefil ve perişan bir halde sınırlarımızdan içeriye sokmuşlardır. Hem buna karşılık olmak ve hem yukarıda bahsettiğim amacı sağlamak için ya bu Ermenileri aileleriyle birlikte Rus sınırı içine göndermek veyahut bu Ermeni ve ailelerini Anadolu içinde çeşitli yerlere dağıtmak gereklidir. Bu iki şekilden uygun olanın seçilmesiyle tatbikini rica ederim. Bir mahzuru yoksa isyancıların ailelerini ve isyan bölgesi halkını sınırlarımız dışına göndermeyi ve onların yerine dışarıdan gelen Müslüman halkın yerleştirilmesini tercih ederim.*”¹² Talat Paşa, Meclis-i Vükelâ kararını beklemeden ve geçici bir kanun çıkmadan tehciri başlattı.

Yine de, Meclis-i Vükela tarafından bir kararın çıkarılmasını talep eden İttihatçılar'ın bu isteği kısa bir süre sonra gerçekleşti. 30 Mayıs 1915 tarihli Meclis-i Vükela kararı da Ermenilerin tehcirini uygun görmekteydi.¹³ Ayrıca, 27 Mayıs 1915 tarihinde “Vakt-i Seferde İcraat-ı hükümete karşı gelenler için cihet-i askeriyece ittihaz olunacak tedbir hakkında kanun” kabul edilerek yürürlüğe konuldu.¹⁴ Osmanlı hükümeti bu yasaı çıkararak halkın güvenliği ve cephe gerisinin emniyeti bakımından gerekli görülen yerlerdeki halkı, savaş alanından uzaklaştırma ve güvenli bölgelere sevk etme kararı almıştır. 27 Mayıs 1915 tarihli yer değiştirme kanunu ve bu kanuna dayalı olarak çıkarılan emirler çerçevesinde; Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerinden çıkarılan Ermeniler, Musul'un güney kısmı ve Urfa sancağına; Adana, Halep, Maraş civarından çıkarılan Ermeniler ise Suriye'nin doğu kısmı ile Halep'in doğu ve güneydoğusuna nakledilmişlerdir. Bu arada, Ermenilerin sıkça dile getirdiği gibi yer değiştirme sırasında 1.5 milyon Ermeni ölmemiştir. Osmanlı istatistikleri, Birinci Dünya Savaşı döneminde Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerin nüfusunun en fazla 1.250.000 civarında olduğunu göstermektedir. Ne kadar Ermeni'nin yer değiştirme uygulaması çerçevesinde buldukları yerden çıkarıldığı ve ne kadarının sağ salim yeni yerleşim bölgelerine ulaştığı da belgeleriyle ortadadır. Osmanlı Devleti'nin son nüfus istatistiği 1914 yılında yapılmıştır. Buna göre Ermeni nüfusu 1.161.619'dur. Yer değiştirmeye tabi tutulmayan nüfus; 82.880'i İstanbul, 60.119'u Bursa'da, 4.548'i Kütahya Sancağı ve 20.237'si Aydın vilayetinde olmak üzere toplam 167.778'dir. Ermenilerin yer değiştirme uygulaması büyük bir disiplin içinde yapılmıştır. 9 Haziran 1915 ile 8 Şubat 1916 tarihleri arasında Adana, Ankara, Dört Yol, Eskişehir, Halep, İzmit, Karahisar, Kayseri, Sivas, Trabzon, Yozgat, Kütahya ve Birecik'ten toplam 391.040 kişi yerleştirilecekleri bölgelere sevk edilmiş, bunlardan 356.084'ü yerleşim bölgelerine ulaşmıştır. Geriye kalan 35.000 civarındaki rakama Halep'teki Ermeni nüfus dahil edilmemiştir. Yer değiştirme uygulamasına tabi tutulan nüfus içerisinde yer alan Halep'teki 26.064 Ermeni nüfusu, 35.000'den çıkarıldığında geriye 9-10 bin kişi kalmaktadır. Bunlar da, Türkler tarafından öldürülmemiş, 500'ü Erzurum-Erzincan arasında eşkıya grupları tarafından; 2000 civarında kişi, Urfa'dan Halep'e giden yol üzerinde Meskene'de Urban eşkıyaları tarafından; 2000 kişi Mardin'de eşkıya tarafından öldürülmüştür. Dersim bölgesinden geçen kabilelere bölge halkının saldırıları sonucunda yaklaşık 5-6 bin kişi öldürülmüştür. Ancak bunun kesin rakamları Osmanlı arşivlerinde yer almamaktadır. Geriye kalan 3 bin civarındaki Ermeni ise sevkıyat sırasında Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılarak yerleşmişlerdir. Böylece, yer değiştirme sırasında devlet adamlarının kesin tâlimâtı ve emriyle öldürülme olmamıştır. Ama tehcir sırasında istenmeyen bazı davranışlar olmuştur.

¹² <http://www.devletarsivleri.gov.tr/Forms/pgArticle.aspx?Id=0f2a5cfb-c614-4f67-9c7f-db18cb167ed1>

¹³ <http://www.devletarsivleri.gov.tr/Forms/pgArticle.aspx?Id=0f2a5cfb-c614-4f67-9c7f-db18cb167ed1>

¹⁴ Yusuf Sarımay. “Ermeni Sorunu ve Türk Arşivleri”. *Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim Dergisi*. Nisan 2003, Yıl:4, Sayı:38. (<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi38/sarinay.htm>)

Ayrıca, Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinden yer değiştirmeye tabi tutulan Ermenilerin sayıları ile yeni yerleşim merkezlerine ulaşanların sayılarının birbirini tutması, yer değiştirme sırasında herhangi bir katliâm olayının olmadığını da ispat etmektedir. Öte yandan, Osmanlı Devleti yer değiştirme uygulamasına tabi tuttuğu Ermenilerin nakli sırasında, ağır savaş şartlarına rağmen olağanüstü gayret göstermiş, bu gayret yabancı diplomatlarca da tespit edilmiştir.¹⁵

Tehcir sırasında İstanbul'dan Dahiliye Nâzırı Talat Paşa tarafından taşra yöneticilerine gönderilen tâlimâtlar ve hükümet tarafından alınan kararlar oldukça dikkat çekicidir. Bu talimatlar ve kararlar esas olarak aşağıdaki şekildedir: “1- Sevk edilen Ermeniler'in canlarının korunması ve iaşelerinin sağlanması, suistimali görülen görevlilerin görevlerinden alınmaları ve Divanı Harbe teslim edilmeleri, 2- Katolik, Protestan ve hasta Ermenilerin sevk edilmemesi, 3- Devlete ihanet etmeyen ve Komitelerle ilişkisi olmayan Ermenilerin sevk edilmemesi, 4- Kimsesiz ve muhtaç Ermenilerin iaşesinin temin edilmesi, 5- Sevk edilen Ermenilerin mallarının muhafaza edilmesi ve geri dönüşlerinde mallarının kendilerine nasıl iade edileceğine dâir nizamnâme (1915), 6- Ermenilerin sevkleri sırasında iaşelerinin temini ve güvenlikleri için muhacirin tahsisatından para tahsisi yapılması, 7- Kullanılmakta olan emlâkın Ermeniler geldikçe boşaltılarak sahiplerine iadesi, 8- Ermenilerin geri dönüşlerinde kolaylık gösterilmesi ve ihtiyaçlarının sağlanması, 9- Gayrimüslim çocukların akrabalarına veya cemaatlerine teslim edilmesi, 10- Ermenilerin geri dönüşlerinde uygulanacak esaslara ilgili nizamnâme ve talimatlar.”¹⁶

Görüldüğü üzere, İttihatçı hükümetin çıkardığı talimatnameler ve aldığı kararlarda; temel olarak hedeflenen, isyancı Ermeniler'in tutuklanması, ihanet etmeyenlerin sevk edilmemesi ve geri dönüş için gerekli düzenlemelerin yapılması yönündedir.

Talat Paşa'nın 12 Temmuz 1915 tarihinde Diyarbakır Valisi'ne gönderdiği şu telgraf da önemli bir belge olarak öne çıkmaktadır: “Diyarbakır Valiliğine, Son zamanlarda vilayet dâhilindeki Ermeniler ile diğer bütün Hıristiyanlar'a da katliamlar yapıldığı ve bu cümleden olarak, daha sonra Diyarbakır'dan gönderilen kişiler vasıtasıyla, Mardin'de Marhasa ile Ermeniler arasındaki diğer Hıristiyan ahaliden, yediyüz kişinin geceleri şehirden dışarı çıkarılarak koyun gibi boğazlattırıldığı ve şimdiye kadar bu katliamlarda öldürülenlerin iki bin kişi tahmin olunduğu ve buna ivedilikle ve kesin olarak son verilmezse çevre vilayetdeki Müslümanların da ayaklanarak bütün Hıristiyanları katletmelerinden korkulduğu, haber alınmıştır. Ermeniler için düşünülen siyasi tedbirlerle, onların kontrol altında tutulmasına yönelik tedbirlerin, diğer Hıristiyanlara da uygulanacak şekilde genişletilmesi kesinlikle uygun olmadığından, kamuoyu üzerinde çok kötü etkiler bırakacak ve bilhassa bunun üzerine Hıristiyanların hayatını tehlikeye sokacak bu türden olaylara derhal son verilmesi ve gerçeklerin açıklığa kavuşturulması. Talat Paşa, Dahiliye Nazırı.”¹⁷ Bu ünlü telgraf, açık bir şekilde Ermenilere yapılanların doğru olmadığını, Ermeniler'in ölümüne dair alınan duyumların rahatsızlık verici olduğunu ve bundan sonra alınacak tedbirlerde daha dikkatli olunmasını vurgulamaktadır. Açıkça görülmektedir ki, Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan Ermeniler başta olmak üzere hiçbir gayrimüslim gruba şiddet uygulanmaması gerektiğini savunan Talat Paşa, Diyarbakır'da meydana gelen olayların

¹⁵ Şenol Kantarcı. “Tarihi Boyutuyla Ermeni Sorunu”

(<http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale36.html>)

¹⁶ A.g.e., (<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi38/sarinay.htm>)

¹⁷ <http://www.ntvmsnbc.com/news/321162.asp> Telgrafın bir kopyası için bakınız: Ek 1.

diğer Müslümanlar için de bir örnek olmasından çekinmekte ve bu durumun toplumsal bir hezeyana yol açmasını engellemek istemektedir.

Yine, 28 Eylül 1915 tarihinde Talat Paşa'nın Meclis'teki şu beyânâtı da önemli bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır: “Ermenilerin nakli sırasında bazı görevlilerin ve kişilerin düzensiz ve gayri kânûnî eylemlerde buldukları öğrenilmiştir. Mahallinde soruşturma yapılması ve suçluların Divân-ı Harbe sevk edilmeleri amacıyla 3 soruşturma komitesi kurulmalı ve gönderilmelidir.”¹⁸

Bu noktada, Talat Paşa'nın anılarına dönmek yerinde olacaktır: “Ermenilerin önde gelen kişilerine, Ermenilerin ihtilalci hareketlere giriştikleri, ordudan kaçan Ermeni askerlerin memurları ve halkı öldürdükleri bildirilmiş ve bunlara son verilmesi için kendilerinin yardımcı olmaları istenmiştir. Buna karşın Muş, Bitlis ve Van illerinde Ermenilerin kıskırtmalarıyla kanlı ayaklanmalar başlamıştır. Bir süre sonra Van, Rusların himâyesindeki Ermeni gönüllü çeteleri tarafından işgal edilmiş, kaçamayan Müslüman halk öldürülmüş, birçok genç kız ve evli kadın evlerde toplanmış, bu evler genelev gibi kullanılmıştır. Başka yerlerde de ayaklanmalar olmuş, Müslümanlara karşı şehir, köy ve yollarda kıyımlar yapılmış, cepheye gönderilen bazı askeri birlikler çeteler tarafından imha edilmiştir. Bu durum karşısında daha önce çıkarılan ancak uygulanmayan “Göç Kanunu”nun uygulanmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine Türk ve Ermeni kuvvetleri arasında şiddetli çarpışmalar başlamıştır. Göç sırasında Türk tarafında ihmali veya hataları görülenler, suçlu bulunanlar şiddetle cezalandırılmıştır. Göç nedeniyle ve ayaklanma yüzünden Ermeniler çok kayıp vermişlerdir. Bunu itiraf etmek gerekir. Ancak, Doğu illerindeki Müslümanlar da Ermeniler yüzünden büyük kayıplara uğramışlardır. Rusların Van, Muş, Bitlis ve Erzurum’u işgali sırasında, Rusların da itiraf ettiği gibi, Ermenilerin işlediği zulüm ve cinayetler sonucu Müslüman halk aç ve çıplak olarak göç etmiş ve göç esnasında 600.000 kişi ölmüştür. Hükümet Ermeni göçü sırasında çıkan olayları önlemeye çalışmıştır. Tarafsız bir mahkeme kurulduğu takdirde, işlenen cinayetleri savunmaksızın bir gerçek olarak ileri sürebilirim ki, olaylara bizzat Ermenilerin yol açtığı ortaya çıkacaktır. Ben, gönderilmeleri sırasında Ermenilere yapılan işlemleri ve olayları oldukları gibi aktardım. Gerçeği söyleme cesaretini göstermek ve Ermenilerin Müslümanlara yönelik cinayet ve zulümlerini itiraf etmek sırası şimdi karşımızdakilerdedir.”¹⁹

Sonuç

Çalışmada da görüldüğü üzere; 1908 öncesinde Ermeniler’in ayaklanmalarına karşı bir tedirginlik içinde olan İttihatçılar, 1915’e dek geçen sürede Hınçak ve Daşnak partileriyle işbirliği ve diyalog arayışı içinde olmuşlar, fakat 1. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan Ermeni isyanları, İttihatçıları acil önlemler almaya sevk etmiştir. Bu önlemlerin en önemlisi de, günümüze dek tartışılacağı üzere, “Tehcir” meselesi olmuştur. Yapılan araştırmada da görüldüğü üzere, İttihatçıların tehcirle ilgili emirleri gayet açık bir şekilde ortada olmasına rağmen, iddiâ edildiği gibi sistematik bir öldürme ya da katliam emirlerinin görülmediği açıktır. Tersine, İttihatçılar Ermeniler’in geçici bir dönem için sevk tabi tutulduklarını ve geri dönmeleri durumunda mülklerinin teslimiyle ilgili düzenlemelerin yapılmasını öngören talimatnameler de yayınlamışlardır. Talat Paşa'nın hatıralarında da gayet açık ve net bir şekilde belirttiği gibi “bazı hain kişilerce”, sevk sırasında Ermeniler’e yapılan saldırılardan dolayı bir devleti yargılamak ve bu duruma sözde soykırım adını vermek pek de adil bir yargılama biçimi değildir.

¹⁸ Sedat Laçiner. *Türkler ve Ermeniler*. USAK Yayınları, Ankara, 2005, s.15.

¹⁹ Alpay Kabacalı, A.g.e., ss. 82-85.

EK 1. Talat Paşa'nın Diyarbakır Valisi'ne Gönderdiği 12 Temmuz 1915 tarihli telgraf

KAYNAKÇA

<http://www.devletarsivleri.gov.tr/Forms/pgArticle.aspx?Id=0f2a5cfb-c614-4f67-9c7f-db18cb167ed1>

<http://www.ntvmsnbc.com/news/321162.asp>

KABACALI, Alpay. *Talat Paşa'nın Anıları*. İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

KAISER, Hilmar. "1915-1916 Ermeni Tehciri Sırasında Ermeni Mülkleri, Osmanlı Hukuku ve Milliyet Politikaları". Erik Jan Zürcher (Der.) *İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Etnik Çatışma*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

KANTARCI, Şenol. "Tarihi Boyutuyla Ermeni Sorunu" (<http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale36.html>)

LAÇİNER, Sedat. *Türkler ve Ermeniler*. USAK Yayınları, Ankara, 2005.

SARINAY, Yusuf. "Ermeni Sorunu ve Türk Arşivleri". *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*. Nisan 2003, Yıl:4, Sayı:38. (<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi38/sarinay.htm>)

TER MINASSIAN, Anahide. "1876-1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketin Doğuşunda ve Gelişmesinde Ermeni Toplumunun Rolü". Mete Tunçay ve Erik Jan Zürcher (Der.) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.